

Den moderne russiske stat

af Flemming Splidsboel Hansen, forskningskoordinator,
PhD, Forsvarsakademiet, forsk-01@fak.dk

Brief

Den moderne russiske stat

af Flemming Splidsboel Hansen, forskningskoordinator,
PhD, Forsvarsakademiet, forsk-01@fak.dk

Forsvarsakademiet er dansk forsvars internationale videncenter, og vi forsker i et bredt felt af militære emner. Vores forskningsmæssige prioriteringer, deriblandt overordnede emner og ressourcefordeling, fastsættes af chefen for Forsvarsakademiet. Chefen støttes i det arbejde af et forskningsråd.

Forsvarsakademiets forskning skal oplyse og udfordre brugerne, hvad enten de er i forsvaret eller i det omkringliggende samfund. Det kan kun opnås, hvis den enkelte medarbejder har frihed til at tilrettelægge sine forskningsprojekter og til at drage sine egne konklusioner. Det er et princip, som hyldes ved Forsvarsakademiet.

God fornøjelse ved læsning af Forsvarsakademiets publikationer!

København juni 2009
Forsvarsakademiet
Svanemøllens Kaserne
Postboks 2521
2100 København Ø
Tlf.: 3915 1515
Fax: 3929 6172
Ansvarshavende redaktør: Generalmajor Carsten Svensson
Grafisk Design: Bysted
ISBN: 9788791421716
Udkommer kun i elektronisk form

Indhold

Den moderne russiske stat.....	4
De forskellige verdensordener	4
Rusland og de forskellige verdensordener	7
Suverænitet.....	8
Magt.....	9
De nationale interesser	12
Individets status.....	13
Fremtiden for den moderne russiske stat.....	15

Den moderne russiske stat

I en berømt lille bog fra 2000 diskuterede EU-diplomaten Robert Cooper konflikten mellem tre forskellige verdensordener: Det præmoderne, det moderne og det post-moderne.¹ Ifølge Cooper vil vi i fremtiden se en konflikt mellem de to sidstnævnte, når repræsentanter for disse to kategorier forsøger at få gennemført deres respektive dagsordener.

Cooper havde ikke problemer med at placere supermagten USA og tre af de i alt fire stormagter:² Både EU og Japan er repræsentanter for den postmoderne orden, mens USA og Kina begge er moderne. Rusland, derimod, kan Cooper ikke helt finde plads til. Han forklarer, at det er usikkert, hvorvidt Rusland "is ...going to be a premodern, modern or postmodern state", og han tilføjer, at "it embodies all three possibilities".³

I denne artikel vil jeg kort se på Ruslands forhold til de forskellige verdensordener, og jeg vil præsentere tre hovedkonklusioner. For det første er det nu udelukket, at Rusland vil falde tilbage til den præmoderne verden. For det andet er det et af de definerende udviklingstræk fra Vladimir Putins præsidentperiode (2000-2008), at Rusland har valgt stadig stærkere at identificere sig selv som en moderne stat; det er i høj grad dette valg og dets konsekvenser for den russiske nationalfølelse, som har gjort Putin så populær i hjemlandet. Men, og det er den tredje og sidste konklusion, det er på ingen måde givet, at Rusland ikke vil kunne bevæge sig i retning af den postmoderne verdensorden.

Artiklen er inddelt i tre hovedafsnit. I første del gennemgår jeg kort de tre verdensordener, og jeg forklarer, hvorledes de forholder sig til hinanden. Derefter diskuterer jeg det russiske syn på fire elementer fra de moderne og postmoderne verdensordener – suverænitæt, magt, de nationale interesser og individets status. Og til sidst præsenterer jeg nogle tanker vedrørende den fremtidige læring i Rusland.

De forskellige verdensordener

Som nævnt præsenterer Cooper tre forskellige verdensordener. En afgørende forskel mellem det præmoderne og de to andre ordener er den, at stater ikke bevidst vælger denne; faktisk forsøger de af al kraft at undgå den. I denne kategori finder vi de svage stater og de stater, som er kommet endnu længere ud og er ved at falde fra hinanden. Det er stater, som ikke formår at levere selv de mest basale ydelser, og/eller som lider af en katastrofal mangel på legitimitet i befolk-

(1) Robert Cooper, *The post-modern state and the world order* (London: Demos 2000); denne udgave kan downloades gratis på <http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf>. I 2003 kom anden udgave under titlen *The breaking of nations – order and chaos in the twenty-first century* (London: Atlantic Books 2003). Afsnittet om Rusland er uændret i forhold til første udgave, men jeg citerer i denne artikel fra udgaven fra 2003.

(2) Supermagts- og stormagtsniveauerne ses altså inddelt som "1 + 4", dvs én supermagt (USA) og fire stormagter (EU, Japan, Kina og Rusland). En tilsvarende opdeling kan findes i f.eks. Ole Wæver og Barry Buzan, *Regions and Powers* (Cambridge: CUP 2003), ss. 34-37.

(3) Cooper, *The breaking of nations*, s. 43.

ningen.⁴ Blandt disse stater finder vi eksempler som Afghanistan, Sierra Leone, Somalia og Sudan.

Den næste verdensorden – den moderne – er defineret ved følgende fire elementer. For det første traditionel westfalsk suverænitet, dvs. "territoriality and the exclusion of external actors from domestic authority structures".⁵ Selv de moderne stater bryder dette princip af og til – især naturligvis når de blander sig i andre staters interne anliggender – men generelt er de stærkt imod ekstern indblanding, og de modsætter sig forsøg på at indføre en form for formel autoritet i det internationale system.

For det andet benytter de moderne stater gerne militær magt; det er de skiftende magtbalancer, som skaber orden i det internationale system. Cooper forklarer, at det ikke er sådan, at "might is right, but that right is not particularly relevant; power and *raison d'état* are the things that matter".⁶ I en sådan verden gælder det, at "the state of nature is a state of war".⁷

For det tredje er "de nationale interesser" defineret på traditionel vis. Øverst finder vi "high politics" eller truslen fra eksterne aktører. Det afgørende er statens overlevelse, defineret som dens evne til selvstændigt at træffe beslutninger og forsvare territoriet. Der vil ofte være en stærkt militariseret dagsorden – stater skal kunne forsvare sig militært mod de nævnte trusler.⁸ Politikere og udenrigspolitiske meningsdannere taler som om, de nationale interesser giver sig selv; det "vitale" lander af sig selv og på en eller anden måde øverst på dagsordenen.⁹

Endelig har den moderne verdensorden forkastet ideen om individets emancipation eller frigørelse.¹⁰ Sikkerhedsteoretikeren Ken Booth definerer denne proces som "the freeing of people (as individuals and groups) from those physical and human constraints which stop them from carrying out what they would freely choose to do".¹¹ I dag gælder det desværre stadig, at størstedelen af verdens befolkning er truet primært af den stat, hvor de bor, og altså ikke så meget og kun sekundært af andre stater.¹² Vi finder også her en del af forklaringen på, at så mange stater er så opsatte på at fastholde den traditionelle suverænitet så nidkært; ekstern indblanding risikerer at ændre forholdet mellem stat og individ.

(4) F.eks. Kalevi Holsti, *The State, War and the State of War* (Cambridge: CUP 1996), ss. 82-83.

(5) Stephen Krasner, *Sovereignty – Organized Hypocrisy* (Princeton, NJ: PUP 1999), s. 20.

(6) Cooper, *The breaking of nations*, s. 22.

(7) Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* (New York, NY: McGraw-Hill 1979), s. 122.

(8) *Ibid.*, ss. 104-107 og 117.

(9) Daniel Nelson, "Transatlantic Transmutations", *The Washington Quarterly* 25/4 (2002), s. 59.

(10) Det er vigtigt at understrege, at USA i denne forbindelse naturligvis ikke er en moderne stat. I USA beskyttes individet i en sådan udstrækning, at mange i Europa finder det overordentligt vanskeligt at forstå; et eksempel er forfatningens anden tillægsprotokol, som giver borgerne ret til at bære våben.

(11) Ken Booth, "Emancipation and Security", *Review of International Studies* 17/4 (1991), s. 319.

(12) Barry Buzan, *People, States & Fear* (Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf 1991), s. 45.

Den sidste verdensorden – den postmoderne – er defineret ved dens forskellighed fra det moderne.¹³ Det betyder først og fremmest, at denne orden forsøger at ændre det traditionelle statsystem ved at omdefinere begrebet "suverænitet".¹⁴ Resultatet er en slags "hullet" suverænitet, hvor det nationale og det internationale flyder sammen, og hvor statens grænser efterhånden mister en del af deres tidligere betydning; de postmoderne aktører ser det som deres ret og pligt at blande sig i andre staters indre anliggender for at sikre sig, at alt går rigtigt til.¹⁵ EU er det stærkeste og mest oplagte eksempel på denne form for tænkning, som vi finder i bl.a. det overstatslige samarbejde i unionen. EF-domstolens dom over de danske regler for familiesammenføring i juli 2008 illustrerer dette princip.

For det andet finder vi i den postmoderne verden, at militær magt kun bruges med tøven; man foretrækker i stedet civil (især økonomisk) og normativ magt (evnen til at definere "acceptabel adfærd").¹⁶ Disse stater er blevet beskrevet som "metroseksuelle", og det er hævdet, at de er fra Venus (og de moderne starter fra Mars).¹⁷ Igen kan EU illustrere dette. Unionens Sikkerhedsstrategi fra 2003 synes således at gøre klart, at EU's militære magt alene kan anvendes, hvis FN's Sikkerhedsråd forinden har godkendt det.¹⁸ De postmoderne aktører har lagt tidligere tiders hårdhændede metoder på hylden.

For det tredje er den traditionelle forståelse af "de nationale interesser" vendt på hovedet. Det er ikke længere automatisk et mål i sig selv at bevare fuld autonomi, når det gælder det at føre politik. En stigende afhængighed af andre er acceptabel, hvis det f.eks. fører til højere velstand. Og hvis de medfølgende sårbarheder deles af alle parter, ja, så ses det som en positiv og ikke negativ udvikling; tanken er den simple, at når alle bliver hæmmet i deres handlefrihed, så vil ingen forsøge at ændre på det forhold.¹⁹

Endelig gælder det, at "individet har vundet". Det liberale demokrati er stan-

(13) Begrebet "postmoderne" er på ingen måde Coopers opfindelse; han skriver selv, at han nu fortryder brugen af dette begreb, da det komplicerer unødigt. Det "postmoderne" hentyder her alene til det forhold, at denne verdensorden efterfølger den "moderne". For en diskussion af det postmoderne og alt, hvad begrebet indebærer, se f.eks. Andreas Huyssen, "Mapping the Postmodern", *New German Critique* 33 (1984), ss. 5-52.

(14) Se f.eks. John G. Ruggie, "Territoriality and beyond: problematizing modernity in international relations", *International Organization* 47/1 (1993), ss. 139-174.

(15) Cooper, *The breaking of nations*, ss. 26-31.

(16) Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies* 40/2 (2002), ss. 235-258.

(17) Parag Khanna, "The Metrosexual Superpower", *Foreign Policy* July/August (2004), ss. 66-68 og Robert Kagan, *Paradise and Power – America and Europe in the New World Order* (London: Atlantic Books 2003), s. 3.

(18) Det Europæiske Råd, *A Secure Europe in a Better World – European Security Strategy* (den 12. december 2003), s. 7. For fortolkninger af dette, se f.eks. Sten Rynning, "The European Union: Towards a Strategic Culture?", *Security Dialogue* 34/4 (2003), ss. 485-486 og Sven Biscop, *The European Security Strategy: Implementing a Distinctive Approach to Security*, *Sécurité & Stratégie Paper* 22 (2004), s. 23.

(19) For en diskussion af dette, se f.eks. Robert Keohane og Joseph Nye, *Power and Interdependence* (New York, NY: Longman 2001), ss. 7-19.

dard, og staterne modsætter sig ikke ekstern indblanding – faktisk byder de den velkommen, så de kan blive set efter i kortene; de har intet at skjule for det internationale samfund. I den postmoderne verdensorden eksisterer staten for at fremme og sikre individets interesser; individet kan ikke blive ofret i f.eks. arbejdslejre aht et eller andet stort nationalt projekt. Booth forklarer, at det er virkeliggørelsen af Kants ide om, at mennesker skal behandles "som mål og ikke midler", og han tilføjer, at "stater i stedet skal betragtes som midler og ikke som mål i sig selv".²⁰

Rusland og de forskellige verdensordener

Hvorledes passer Rusland ind i dette? Ja, for det første må det slås fast, at Rusland har bevæget sig langt væk fra den præmoderne verdens afgrund. Cooper mente også selv, at Ruslands kollaps ind i det præmoderne var den *mindst* sandsynlige af de tre mulige scenarier.²¹ Det må dog tilføjes, at andre vestlige iagttagere delte bekymringen for, at Rusland ville gå denne vej; det var især tilfældet i slutningen af 1990'erne, da der syntes at være en reel risiko for, at den russiske stat ville bryde sammen.²²

Efterfølgende har Putins reformer – og især styrkelsen af "magtens vertikal" – dog mere end rettet op dette forhold. Rusland er i dag en langt stærkere stat, hvad angår dens evne til at levere ydelser og gennemtvinge sin vilje såvel som dens indre sammenhængskraft, end den var under Boris Jeltsins ledelse (1990-1999). Tjetjenien var – og er i et vist omfang stadig – en uhyre svag enhed, men republikken kan ikke i sig selv trække hele Rusland ned på det præmoderne niveau. Dertil er Tjetjeniens rolle og indflydelse trods alt for lille.

Tilbage er så det moderne og det postmoderne. Stater kan vælge mellem disse kategorier i den udstrækning, de har frihed til det. Andre aktører kan jo forsøge at tvinge dem til at vælge enten det ene eller det andet. Og andre aktører kan jo naturligvis også forsøge – via læring – at få dem til at ændre deres præferencer. EU forsøger f.eks. at sprede det postmoderne budskab via økonomiske tilskyndelser (gulerod og stok) men også ved at oplyse andre om projektet. På den måde håber man så, at modtagerne af budskabet vil se tingene på en anden måde og i sidste ende kopiere f.eks. vores syn på individets status. Det er i høj grad den proces, EU med stor succes har gennemført i forhold til de central- og østeuropæiske medlemslande.

EU har på samme forsøgt at påvirke Rusland. Der syntes at være nogen lydørhed i 1990'erne, men vi må nok konstatere, at en del af dette simpelthen skyldtes, at Rusland ville have adgang til EU's økonomiske støtte. Siden er meget ændret, og op igennem 2000'erne er det blevet vanskeligere for EU at arbejde

(20) Booth, "Security and Emancipation", s. 319.

(21) Cooper, *The breaking of nations*, s. 41.

(22) Se f.eks. Sam Nunn og Adam Stulberg, "The Many Faces of Modern Russia", *Foreign Affairs* March/April (2000), ss. 45-62.

med Rusland på det politiske område. Det skyldes, som anført i indledningen, at Rusland nu bevidst har fravalgt det postmoderne projekt, som man ellers syntes at lege lidt med i 1990'erne. Men nu har man ikke på samme måde brug for EU's økonomiske støtte, og man kan derfor i højere grad melde klart ud.

I det følgende vil jeg kort gennemgå udviklingen i Rusland inden for de fire områder – suverænitet, magt, de nationale interesser og individets status – som afspejler forskellene mellem det moderne og det postmoderne.

Suverænitet

Et af de vigtigste udviklingstræk i det politiske liv i Rusland i årene efter 2000 har været fremkomsten og styrkelsen af begrebet "det suveræne demokrati". Begrebet blev først anvendt af Vladislav Surkov, assisterende chef for den russiske præsidentadministration, i 2005. Efterfølgende er det blevet antaget som det ideologiske grundlag for Putins parti "Det Forenede Rusland", og på den måde har det uofficielt også fået plads som en form for statsideologi i Rusland.

I Putins årlige tale til parlamentets to kamre i 2005 forklarede han, at

"Rusland er et land, som via folkets egen vilje har valgt demokrati. Det har selv valgt denne kurs, og det vil selv bestemme, hvorledes principperne om frihed og demokrati bliver ført ud i livet her; det vil ske under hensyntagen til vores historiske, geopolitiske og andre forhold og med respekt for alle grundlæggende demokratiske normer. Som en suveræn nation beslutter Rusland selv tidsrammen og betingelserne for sine skridt i denne retning".²³

Tonen i denne tale var markant anderledes end dén, han gav to år tidligere. På denne måde illustrerer den fint den øgede russiske selvsikkerhed. I 2003 var Putin meget mere imødekommende overfor Vesten, da han slog fast, at "Rusland skal blive og vil blive et land med et blomstrende civilsamfund og et stabilt demokrati; et land som fuldt ud respekterer menneskerettigheder og civile og politiske friheder".²⁴ Udviklingen af det suveræne demokrati, dvs en præsentation af påståede russiske politiske værdier, hænger sammen med den stigende russiske selvsikkerhed internationalt; den er både årsag og effekt.

Det suveræne demokrati handler naturligvis meget mere om suverænitet end om demokrati. Som Putins tale fra 2005 antyder, hævder Rusland nu retten til at definere og udvikle sin egen form for demokrati. Det er den samtidige afvisning af enhver vestlig indblanding i denne proces, som det suveræne demokrati primært sigter mod.

I sin første præsentation af disse ideer for en forsamling af partimedlemmer, definerede Surkov det suveræne demokrati som "det politiske synonym for [øko-

(23) Vladimir Putin, *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*, den 25. april 2005; i <http://www.kremlin.ru>.

(24) Vladimir Putin, *Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation*, den 16. maj 2003; i <http://www.kremlin.ru>.

nomisk] konkurrencedygtighed".²⁵ I denne verden overlever kun den stærkeste. Ifølge Surkov ønsker Vesten at bremse Ruslands udvikling og at forhindre landet i at blive en international magtfaktor; Rusland er derfor nødt til beskytte sig selv så godt som muligt. Han tilføjer, at "hvis Rusland ophører ... med at have indflydelse på de beslutninger, som bliver truffet internationalt, så vil disse beslutninger efter al sandsynlighed være ødelæggende for [Rusland]".²⁶

For mange af de "suveræne demokrater" er det netop denne form for internationalt miljø, som gør det vestlige demokrati uacceptabelt for Rusland på nuværende tidspunkt. Som minimum betragtes det blot som et fremmed begreb, som ikke finder støtte i den russiske befolkning; mere seriøse fortolkninger ser det som en slags "politisk virus", som truer med at ødelægge Ruslands stabilitet, sammenhængskraft og velstand og på den måde åbne landet for skadelig udenlandsk indflydelse. I mange af de centrale tekster om det suveræne demokrati er der ofte et stærkt modsætningsforhold mellem "det gode" og "det dårlige" styre. Det "dårlige styre" blev, bl.a. pga vestlig indflydelse, prøvet i 1990'erne, og det førte blot kaos og kollaps og korrupsion med sig; nu prøver man i stedet en styreform, som hævdes at passe til de russiske forhold.

Det suveræne demokrati understreger vigtigheden af den westfalske suverænitet og af at opretholde en skarp sondring mellem det nationale og det internationale. Eksterne aktører skal ikke blande sig i russiske indre forhold – eller i andres indre forhold for den sags skyld. Vi ser nu, at Rusland i stigende grad angriber organisationer og stater – især EU, OSCE, Europarådet og USA – for uønsket indblanding. Og vi ser også, at Rusland i stigende grad finder sammen med andre stater, som deler denne bekymring; ofte er deres samarbejde i høj grad baseret på et ønske om at forsvare suveræniteten i det moderne verdensorden.²⁷

Magt

De seneste år er de russiske myndigheder stadig bedre til at bruge de forskellige typer af magt, som står til deres rådighed. Magt er jo indflydelse, og jeg ser den som inddelt i fire kategorier: Det er militær magt foruden de tidligere nævnte civil magt og normativ magt og så endelig den såkaldte soft power (evnen til at forme andres præferencer).²⁸ Fra den almindelige avislæsning vil man nok have det indtryk, at Rusland stort set alene benytter militær magt og økonomiske sanktioner (dvs negativ civil magt); det er dog langt fra tilfældet.

Rusland er – sammen med andre ikkevestlige stater som f.eks. Kina og Iran – blevet meget opmærksomme på værdien af den normative magt; hvis man

(25) Vladislav Surkov, *Suverenitet – eto polititjeskij sinonim konkurentssposobnosti*, den 22. februar 2006; i <http://www.edinoros.ru>.

(26) Ibid.

(27) Se f.eks. Flemming Splidsboel Hansen, "The Shanghai Co-operation Organisation", *Asian Affairs* 39/2 (2008), ss. 217-232.

(28) Joseph Nye, *Soft Power – The Means to Success in World Politics* (New York, NY: PublicAffairs 2004).

spiller sine kort rigtigt her, kan man gøre livet vanskeligere for sine politiske modstandere især i Vesten, og man vil derfor have nemmere ved at gennemføre sine egne politikker. I internationale forhandlingsfora er de russiske repræsentanter blevet langt bedre til at modargumentere, og de ankommer bevæbnet med eksempler på, hvorfor "vi" ikke kan tillade os at kritisere "dem".²⁹ Og i 2007 meddelte Putin endog, at Rusland vil finansiere et nyt institut, som skal overvåge status for demokrati og menneskerettigheder i de europæiske lande; det primære formål vil utvivlsomt være at samle materiale om negative forhold i de vesteuropæiske stater.³⁰

Selv det bløde og ukonkrete soft power er de russiske myndigheder blevet opmærksom på; man lægger ikke skjul på, at der er et problem her, og at der skal arbejdes målrettet på denne front. Den udenrigspolitiske doktrin fra 2008 understreger således nødvendigheden af at få skabt en mere positiv opfattelse af Rusland i omverdenen – på samme måde som den tidligere doktrin fra 2000 også gjorde det.³¹ En del af dette arbejde skal bestå i at "promovere et *objektivt* billede af [Rusland] globalt som en demokratisk stat med en socialt orienteret markedsøkonomi og en uafhængig udenrigspolitik".³² Og under Putins ledelse tog Rusland da også en lang række initiativer for at fortælle om sig selv (som det ser sig selv). Et af de mest direkte skridt er taget af de russiske ambassader, som generelt er blevet stadig mere aktive og opsøgende i deres forsøg på at påvirke den offentlige mening om Rusland i værtslandene. Andre initiativer inkluderer lanceringen i 2005 af en engelsksproget satellitkanal ("Russia Today"), som skal gå imod den negative nyhedsstrøm fra Rusland, støtte til russisksprogede publikationer til SNG-markedet (bl.a. via forlaget "Evropa") foruden også betalte rundrejser for udenlandske journalister.³³

Men denne udvikling ændrer ikke ved, at den militære magt er kommet til at stå mere centralt i Rusland i samme periode. Det er især *brugen* af den militære magt, som er interessant. Studier har indikeret, at der er sket en gradvis ændring i den russiske strategiske kultur, dvs. den måde, hvorpå man tænker på forholdet mellem det politiske og det militære. Vigtige ændringer har været et stigende krav på retten til at gennemføre pre-emptive og unilaterale militære aktioner, selv imod trusler af ikkemilitær art, foruden også en vis accept af atomvåben som andet end et afskrækkelsesmiddel. Ifølge de to norske forskere Julie Wilhelmsen og Geir Flikke er der sket det, at Rusland har slækket på kriterierne for, hvornår

(29) Se f.eks. Thomas Lauritzen, "'Måske skulle I se lidt på jer selv'", *Politiken*, den 19. oktober 2006.

(30) Elitsa Vucheva, "Putin moots institute to monitor human rights in EU", *EU Observer*, den 29. oktober 2007. Rusland har her lært af Kina, som i en årrække har publiceret rapporter om menneskerettighedsforholdene i USA for på den måde at tage brodden af den amerikanske kritik.

(31) *Kontseptsija vnesnej politiki Rossijskoj Federatsii* (2008).

(32) *Ibid.*, afsnit I, kursiv tilføjet.

(33) F.eks. *Radio Free Europe/Radio Liberty* [RFE/RL] - *Newsline*, den 16. september 2005.

man kan anvende militær magt generelt og atomvåben specifikt.³⁴

Et centralt dokument i denne udvikling er Den Militære Moderniseringsdoktrin, eller "Ivanov-doktrinen" efter daværende forsvarsminister Sergej Ivanov, fra oktober 2003. Den russiske militærekspert Sergej Karaganov, som er meget tæt på Kreml, forklarede ved præsentationen af doktrinen, at den har "som ... udgangspunkt, at den militære magt desværre spiller en hastigt voksende rolle i den moderne verden".³⁵ Heri lå naturligvis et forsøg på at legitimere ændringerne i den russiske tænkning, men Karaganovs kommentarer opsummerede samtidigt essensen af disse ændringer.³⁶

Moderniseringsdoktrinen slår bl.a. fast, at Rusland forbeholder sig ret til at benytte militær magt mod "fremmede stater eller organisationer, som får støtte af fremmede stater, og som blander sig i Ruslands indre anliggender, foruden også mod ustabilitet i tilstødende lande ...".³⁷ Tænkningen bag dette kom til bl.a. udtryk i foråret 2006, da det udemokratiske præsidentvalg i Belarus i marts samme år fik flere vestlige lande til at øge deres pres på styret i Minsk, bl.a. ved at indføre rejseforbud for højtstående belarussiske politikere; disse politiske sanktioner blev bl.a. mødt med truslen om et militært svar, da chefen for det russiske luftvåben forklarede, at "vi må gøre alt, hvad vi kan får at få dem til at køle af, [og] først og fremmest må vi vise dem, at vi står sammen, især i forsvaret af vores fælles grænser".³⁸

I den nye tænkning gælder også, at det nationale og det internationale flyder sammen; militæret kan benyttes inden for landets grænser og antiterroraktioner kan gennemføres hvor som helst i verden.³⁹ Det så vi bl.a. i februar 2004, da russiske efterretningsfolk dræbte den tidligere tjetjenske leder Zelimkhan Jandarbiev i Qatar; to år senere valgte *Dumaen* at blåstemple denne praksis, da den vedtog en ny lov, som giver præsidenten ret til at benytte "de væbnede styrker og de hemmelige tjenesters enheder til at bortskaffe terrorister i udlandet".⁴⁰ Et sidste forhold, som skal nævnes, er brugen af atomvåben. Generelt må man konstatere, at atomvåbnene er kommet til at stå mere centralt i de russiske militære planer i de senere år.⁴¹ Det skyldes en kombination af pris og effekt (de er billige i forhold til deres ødelæggende virkning) og ikke mindst symbolik. For den russiske befolkning er det et supermagtssymbol, som vidner om fortsat militær styrke; og for andre aktører er det et tabubelagt våben, som vidner om et Rus-

(34) Julie Wilhelmsen og Geir Flikke, "Evidence of Russia's Bush Doctrine in the CIS", *European Security* 14/3 (2005), s. 395.

(35) *RIA Novosti*, den 6. oktober 2003.

(36) Se også Wilhelmsen og Flikke, "Evidence of Russia's Bush Doctrine", s. 395.

(37) *Aktualnye zadatji razvitija voorusjennykh sil Rossijskoj Federatsii* (2003), s. 7.

(38) *TASS*, den 4 april 2006.

(39) *Aktualnye zadatji razvitija voorusjennykh sil Rossijskoj Federatsii*, s. 8 og Wilhelmsen og Flikke, "Evidence of Russia's Bush Doctrine", s. 393.

(40) *TASS*, den 5. juli 2006.

(41) Se f.eks. *Nezavisimoje Voennoe Obozrenie*, den 17. - 23. oktober 2003.

land, som synes rede til at bringe sine internationale konflikter helt op på dette faretruende niveau.

I denne forbindelse er det paradoksalt, at atomvåben nu faktisk ses som et middel til at "de-eskalere" internationale konflikter. Tanken er den, at man ved en konventionel konflikt kan benytte atomvåben til at skræmme fjenden fra at fortsætte sine fremrykninger; man vil ikke i første omgang gå efter at skade fjenden men blot sende missiler til sprængning over havet eller, hvis det ikke har den ønskede effekt, over tyndtbefolkede områder på fjendens territorium. Først derefter vil man sende missiler afsted mod fjendens storbyer.⁴²

De nationale interesser

Den tidligere russiske udenrigsminister Aleksandr Gortjakov (1798-1883) er blevet et symbol på definitionen og varetagelsen af de russiske nationale interesser. Gortjakov var udenrigsminister i årene efter Krimkrigen, og det var hans opgave at genskabe den indflydelse, som Rusland tabte med nederlaget i krigen. Hans udenrigspolitiske program blev opsummeret med begrebet *recueillement* (på russisk *sosredotjenie*) eller "koncentration". Bag det lå en proces, hvor Rusland fokuserede på at genopbygge sine forskellige kapabiliteter, inden landet så vendte tilbage til det internationale spil for at indtage sin tidligere plads blandt de førende stater.⁴³

Netop dette spil er også en del af forståelsen af de nationale interesser. Staten eksisterer ikke alene for at sikre borgernes velfærd og sikkerhed; i forhold til den omgivende verden skal den helst også beundres eller respekteres eller – hvis dette glipper – simpelthen frygtes. Staten skal, mao, gøre en forskel. Her finder vi måske et af problemerne for 1990ernes Rusland. Landet var en middelmådig stormagt, hvis overhovedet det, men det havde stadig en supermagtsmentalitet. Den manglende synlighed og indflydelse har gjort ondt på en befolkning, som var vokset op med den langt mere aktivistiske og udfordrende sovjetiske udenrigspolitik.

Ideen om at Rusland vil vende tilbage efter at have sundet sig er gået hånd-i-hånd med en sand eksplosion i forskningsfeltet "geopolitik". Tyngden i den store mængde litteratur om geopolitik, som er kommet i det seneste tiår, ligger inden for det felt, som hævder, at Rusland har nogle særlige, geografisk og historisk betingede interesser i sit nærområde; det er i nærområdet, Ruslands forsvar begynder, og det er i nærområdet, fjendtlige aktører begynder deres forsøg på at svække Rusland. Kontrol over bæltet rundt om Rusland synes nu at blive fortolket som en permanent interesse.⁴⁴

(42) V. Levsjin, A. Nedelin & M. Sosnovskij, "O primenenii jadernogo oruzhija dlja deeskalatsii voennykh dejstvij", *Voennaja mys* 3 (1999), ss. 34-37.

(43) Flemming Splidsboel Hansen, "Past and Future Meet: Aleksandr Gorchakov and Russian Foreign Policy", *Europe-Asia Studies* 54/3 (2002), ss. 377-396.

(44) Andrei Tsygankov, "Mastering space in Eurasia: Russia's geopolitical thinking after the Soviet break-up", *Communist and Post-Communist Studies* 36/1 (2003), ss. 101-127.

Det er blevet argumenteret for, at forholdet til det russiske nærområde er skiftet fra det, den amerikanske forsker Arnold Wolfers kaldte "miljømål" til de mere hårde "kontrolmål".⁴⁵ Hvor miljømålene, som syntes at blive forsigtigt udbredt i 1990'erne, har at gøre med udbredelsen af værdier og repræsenterer en positiv-sum tilgang, da er kontrolmålene knyttet til militær og civil magt (især økonomisk), og de repræsenterer en nul-sum tilgang. Det må tilføjes, at den øgede fokus på normativ magt og på soft power afspejler et forsøg på at fremme miljømål; værdierne i dette miljø er anderledes, end dem som f.eks. EU fremmer, men tanken er ikke desto mindre, at interesser skal fremmes via fællesskaber og ikke via tvang. Tilbage synes dog at stå, at den politiske tænkning i højere grad er blevet den, at det er nemmest at kontrollere; hvis man vil sikre en fordelagtig udvikling i et givent område, så gøres det bedst og sikrest ved at benytte – eller true med at benytte – en eller anden form for tvang. Det voldsomme russiske militære angreb på Georgien i august 2008 illustrerer denne tilgang.

Nul-sum tilgangen indebærer, at Rusland forsøger at mindske sin afhængighed af andre stater. Kreml har mange gange slået fast, at Rusland skal deltage i den internationale arbejdsdeling og drage fordel af egne konkurrencefordele for på den måde at styrke den økonomiske vækst. Der er dog også en grænse for dette; den er vanskelig at fastsætte, men Karaganov illustrerede den i en kommentar, hvor han anbefalede, at Rusland skulle sikre sig "en intelligent integration i verdensøkonomien".⁴⁶ Det er ikke ligegyldigt, hvorvidt staten får sine indtægter fra kartoffelchips eller computerchips, og det er i statens interesse *ikke* at bringe sig selv i en sådan situation, at andre kan bruge afhængighedsforholdet til at begrænse statens politiske handlefrihed. Ideen om gensidige og delte sårbarheder er ikke en del af det russiske interessekatalog.

Individets status

Her er vi fremme ved noget af det mest interessante i den nyere russiske politiske udvikling. Allerede tilbage i 1990'erne viste meningsmålinger, at hvor russerne generelt støttede ideen om demokrati, så havde de vanskeligere ved at mobilisere forståelse og sympati for forskellige former for mindretal.⁴⁷ Det var en holdning, som afspejlede Fareed Zakariyas berømte "illiberale demokrati", dvs et politisk system, hvor flertallet bruger deres stemmeret til at undertrykke forskellige mindretal.⁴⁸

Udviklingen op igennem 2000'erne har ikke forbedret denne situation. En af de mest kontroversielle love i de seneste år har været NGO-loven fra 2006. Denne

(45) På engelsk hhv. "milieu goals" og "possession goals"; i Michael Emerson, *The Elephant and the Bear* (Bruxelles: CEPS 2001), s. 20.

(46) Sergej Karaganov, "Novaja vnesjnaja politika", *Moskovskie novosti*, den 29. februar – 6. marts 2000.

(47) Se f.eks. James Gibson, "A Mile Wide But an Inch Deep (?): The Structure of Democratic Commitments in the Former USSR", *American Journal of Political Science* 40/2 (1997), ss. 396-420.

(48) Fareed Zakariya, "The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs* 76/6 (1997), ss. 22-43.

lov regulerer NGO'ernes aktiviteter i Rusland, og kritikere hævder, at den underminerer menneskerettighederne i landet. I sit forsvar for loven, som gør det muligt at opløse og forbyde NGO'er, som "truer Ruslands uafhængighed og suverænitet", forklarede Putin, at "vi ønsker ikke [NGO'er], som er ledet af dukkeførere fra udlandet".⁴⁹ Det er tydeligt, at de såkaldte farverevolutioner (Georgien 2003, Ukraine 2004 og Kirgistan 2005) som Kreml beskyldte Vesten for at stå bag, gav anledning til en del bekymring i ledende politiske kredse i Moskva. Det er dog en ubegrundet frygt – Putin-styret har sat sig meget tungt på magten i landet. Denne udvikling, hvor individets status er blevet svækket i forhold til staten, har fundet bred støtte i den russiske befolkning. Meningsmålinger viser f.eks., at et stort flertal af russerne støtter ideen om "den stærke hånd", dvs den centraliserede magt, enten fordi "vores folk altid har brug for det" (57 %) eller fordi "det er nødvendigt i den nuværende situation" (16 %).⁵⁰ Det indebærer bl.a., at de demokratiske rettigheder kan begrænses, og at orden går forud for frihed og fællesskabet forud for individet (dette aspekt kaldes ofte *sobornost* eller kollektivism). Russerne selv ser den autoritære tradition (44 %) og den kollektive tænkning (51 %) som definerende elementer af deres politiske kultur – og denne politiske kultur ser de i øvrigt derfor også som meget forskellig fra den vestlige politiske kultur (67 %).⁵¹

Disse tanker finder stor støtte blandt religiøse ledere i Rusland, bl.a. hos tidligere patriark Aleksij II, som utallige gange forsvarede "den russiske vej". F.eks. forklarede han i en samtale med Putin, at "selvom vi er for frihed og menneskerettigheder, så skal man huske på, at der er moralske principper, som skal respekteres. Frihed må ikke blive til lemfældighed".⁵² Kommentarer af denne type er delvis en manifestation af kirkens holdninger (f.eks. modstand mod homoseksualitet og støtte til forbudene mod de såkaldte homoparader), delvis en legitimering af Kremles politiske program på de relevante områder.⁵³

Den russiske befolknings støtte til den nævnte udvikling kommer også til udtryk i dens afvisning af international kritik. Meningsmålinger viser f.eks., at de årlige amerikanske rapporter om menneskerettighedsforholdene i alverdens lande finder meget lille accept i Rusland; den årlige kritik af Rusland afvises som "delvis ubegrundet" (30 %) eller "helt ubegrundet" (17 %). Befolkningen mener i øvrigt også, at kritikken skyldes, at USA "har forudindtagede holdninger" i forhold til Rusland (27 %), eller at landet "er utilfreds med Ruslands selvstændige linje

(49) Angela Onikepe, "Putin says new NGO law aimed against 'puppeteers abroad'", *Jurist*, den 1. februar 2006; i <http://jurist.law.pitt.edu>.

(50) WCIOM, "O repressijakh, repressirovannykh i 'silnoj ruke'", *Press-vypusk No. 398*, den 22. februar 2006.

(51) Alt sammen i WCIOM, "Russkaja polititjeskaja kultura, den segodnjasnij", *Press-vypusk No. 477*, den 23 juni 2006.

(52) I *Factiva*, den 19. april 2006.

(53) For en analyse af forbindelserne mellem de religiøse og de politiske institutioner, se f.eks. Flemming Splidsboel Hansen, "The Moscow Patriarchate and the right to conscientious objection in Russia", *Religion, State & Society* 37/4 (2009), in print.

og derfor ønsker at "miskreditere Rusland" (40 %).⁵⁴ Vi finder her ideen om det suveræne demokrati i fuld aktion.

Fremtiden for den moderne russiske stat

Jeg har beskrevet, hvorledes Rusland har bevæget sig væk fra de svage postmoderne elementer, som landet syntes at have i 1990'erne. Man er vendt tilbage til noget mere oprindeligt, ægte og uproblematisk; det moderne verdenssyn er, for nu at sætte det lidt på spidsen, den russiske "default". Men i princippet kan alt læres af alle; måske ikke af individer i deres respektive livsforløb men så i det mindste af kollektiver og med tiden. Der er således ikke noget til hinder for, at den russiske befolkning kan "lære" at dele det postmoderne verdenssyn. Det vil dog kræve et stort arbejde. I læringslitteraturen skelner man grundlæggende mellem "simpel" og "kompleks" læring. Ved simpel læring ændrer aktøren sin adfærd men ikke sine værdier, men ved kompleks læring ændrer aktøren sine værdier og derefter også sin adfærd.⁵⁵ Et eksempel kan være afbrydelsen af et atomvåbenprogram: Stopper landet sit program, fordi det frygter sanktioner og/eller gerne vil have økonomisk støtte (simpel læring), eller er det snarere, fordi landet har besluttet, at dets atomvåbenprogram er "forkert" (kompleks læring). Kompleks læring er altså det vanskeligste.

Omfanget af det arbejde, som kræves for at gennemføre kompleks læring, kan man få ved at "måle afstanden" mellem de relevante normer og den dominerende kultur i målbefolkningen, dvs den gruppe af mennesker, som man vil påvirke. Denne afstand betegnes "goodness of fit".⁵⁶ Som antydnet her er der en betydelig afstand mellem den dominerende politiske kultur i Rusland og den postmoderne verdensorden.

Men Rusland er ikke låst fast. Et eksempel er det suveræne demokrati, som synes konsolideret, men som ikke finder ubegrænset støtte. Det var f.eks. interessant, da Putin i 2006 under en samtale med en gruppe udenlandske forskere blev spurgt om sit syn på begrebet. Putin blev lidt forvirret, og så svarede han, at

"I don't think that I am capable to undertake a detailed analysis here. Of course sovereignty and democracy are concepts that refer to two different phenomena. Sovereignty is the country's external aspect, its position in the world and its ability to carry out an independent internal and foreign policy without intervention from outside. Democracy is a way of organizing

(54) WCIOM, "Inostrannaja kritika po teme prav tjeloveka", *Press-vypusk No. 693*, den 18. maj 2007.

(55) Joseph Nye, "Nuclear Learning and U.S.-Soviet Security Regimes", *International Organization* 41/3 (1987), s. 380.

(56) Thomas Risse, Maria Green Cowles & James Caporaso, "Europeanization and Domestic Change: Introduction", i Maria Green Cowles, James Caporaso & Thomas Risse, red., *Transforming Europe* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2001), ss. 6-9.

society and the state. It is entirely directed within a country. For this reason sovereignty and democracy are different things".⁵⁷

Det er overraskende, at Putin ikke mere direkte og overbevisende kunne redegøre for principperne bag det suveræne demokrati, end han gjorde her; især når man tænker på, at det udgør det ideologiske fundament for partiet Det Forenede Rusland, som han i maj 2008 blev formand for. Det er usikkert, hvorledes det skal fortolkes. Det er vanskeligt at se Putin som andet end en overbevist støtte af den westfalske suverænitet, så måske var hans usikre kommentar et tegn på uenighed internt i Kreml for så vidt angår det russiske demokrati?

Der har faktisk lydt kritik af det suveræne demokrati fra en anden kant, nemlig fra Ruslands nuværende præsident Dmitrij Medvedjev. Han har flere gange kritiseret, at man sætter et kvalificerende adjektiv foran ordet "demokrati" og på den måde udvander dets betydning og tillader andet end "den ægte vare".⁵⁸ Surkov forsøgte at slå denne kritik hen, da han svarede, at "det er bare en lille ting. Vi kan f.eks. begge to godt lide Deep Purple men forskellige sange. Medvedjev foretrækker 'Kentucky Woman', og jeg kan lide 'Lazy'. Men der er sange, som vi begge kan lide, og som vi synger sammen".⁵⁹ Uenigheden mellem dem er dog nok større end blot dette.

Putin valgte jo at støtte Medvedjev forud for præsidentvalget i 2008, og på den måde syntes han også at have givet sin støtte til Medvedjevs mere liberale linje. Kommentatorer ser dog en mulighed for, at der kan opstå gnidninger i forholdet mellem Medvedjev og Putin, som nu leder den russiske regering, pga politiske uoverensstemmelser.⁶⁰ De kommende år vil vise, hvor stærkt sammenholdet er i den absolutte politiske top i Kreml. Pointen her er blot, at intet ligger urokkeligt fast; hvis de rigtige "normentreprenører" dukker op og forsvaret den postmoderne verdensorden, på samme måde som andre "normentreprenører" har forsvaret den moderne tilgang, ja, så kan den russiske supertanker begynde at ændre kurs.

Således mener Wilhelmsen og Flikke f.eks., at der er sket en negativ kompleks læring i Rusland, for så vidt angår landets strategiske kultur; de grundlæggende værdier er ændret og med dem også den militære adfærd.⁶¹ Jeg har dog selv fundet eksempler på positiv simpel læring inden for menneskerettighedsområdet, hvor det er klart, at Vestens indflydelse og opfattelse af Rusland spiller en

(57) *Transcript of Meeting with Participants in the Third Meeting of the Valdai Discussion Club*, den 9. september 2006; i http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2006/09/09/1209_type82917type84779_111165.shtml.

(58) Se f.eks. *RFE/RL - Newslines*, den 5. februar 2007 og Tatjana Lysova, "Nado tjashe vstretjatsja", *Vedomosti*, den 29. februar 2007.

(59) *Johnson's Russia List*, 53-2008, den 10. marts 2008.

(60) Se f.eks. Brian Whitmore, "Is a Medvedev-Putin Split Brewing?", *RFE/RL*, den 5 august 2008.

(61) Wilhelmsen og Flikke, "Evidence of Russia's Bush Doctrine", ss. 387-417. Det er dog også muligt, at der tidligere skete en simpel læring, hvor Rusland ændrede sin adfærd (uden at ændre sine værdier), så den blev mere acceptabel internationalt. Hvis det er korrekt, så er de senere ændringer blot udtryk for en anden form for simpel læring.

afgørende rolle.⁶² Rusland eksisterer ikke i et tomrum men påvirkes også af den omkringliggende verden. Det vil være de utallige forskellige interne og eksterne aktører, som via deres evne til at belønne og straffe (simpel læring) og via deres autoritet og gennemslagskraft (kompleks læring) vil forme fremtidens Rusland i spændingsfeltet mellem det moderne og det postmoderne.

(62) Flemming Splidsboel Hansen, "'Learning' to Offer an Alternative to Military Service: Norm Adoption in Russia", *Demokratiya* 14/1 (2006), ss. 66-84.